НАВІЯНЕ ШЕКСПІРОМ

ПРО ДЕЯКІ РИСИ В ЕСТЕТИЦІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

НЕМАЄ ніякого сумніву, що, починаючи з XVII сторіччя, жоден визначний драматург не уникнув впливу Шекспіра в кращому розумінні цього слова. Це стосується і Лесі Українки. Вона ще в дитинстві полюбила твори геніального англійця, а потім щиро шкодувала, що через «дикі умови нашого театру» марнується український переклад «Гамлета», і сама працювала над перекладом «Макбета».

Захоплення Лесі Українки Шекспіром треба шукати не просто в схожості сюжетних ліній, віршованих розмірів чи імен героїв. Воно значно глибше: у регістрі поезії, в загальних прагненнях до складних конфліктів і характерів, у розробці аналогічних тем. А з другого боку, не можна також забувати, що появі Лесі Українки в українській літературі передували такі прихильники й знавці Шекспіра, як М. Старицький, П. Куліш, П. Мирний і, нарешті, справжній шекспірознавець І. Франко.

Як відомо, в 1890 році поетеса написала два сонети, близькі один до одного за змістом і настроєм: «Натура гине — вся в оздобах, в золоті...» та «Дивлюся я на смерть натури...» Вони, безумовно, перегукуються із славнозвісним 66 сонетом Шекспіра «Я кличу смерть...» Слово «натура» вжите поетесою не в буквальному розумінні, а на означення всього природного в житті людини. Все людське вабить авторку, але вона не може не констатувати з глибоким сумом, що те найкраще потопає у дрібницях, у мерзотах:

Натура гине — вся в оздобах,
в золоті —
Останній усміх ясний посила
І красною непевною пала,
Немов конаюча вродливця
в сухоті...

Здається, досить розкрити дужки, і почнеться схвильований шекспірівський перелік усіх проявів життєвої несправедливості.

Одним з найулюбленіших Лесею Українкою Шекспірових творів був «Гамлет». Це підтверджується і згадками про трагедію в її листах, а ще більше — даною поетеси гамлетівській темі. Йдеться про поезію, яку названо першими словами відомого монолога «To be or not to be».

Для Лесі Українки ця дилема — не просто вибір між фізичним життям і смертю, а необхідність зрозуміти своє високе покликання митця. Вже в питаннях, які ставить тут поетеса, звучить трагічна щирість довічного Гамлета, що прагне вирватися з фарисейського болота. Їй не страшна смерть, а страшні безсилля й бездіяльність. Трактуючи шекспірівську тему в дусі свого часу, Леся Українка залишається вірною громадянським традиціям О. Пушкіна, Т. Шевченка, М. Некрасова. Та віддаючи всі свої симпатії Гамлету, вона все ж не може прийняти його як героя, бо герой нового часу повинен діяти. Інший вірш — також з шекспірівською назвою — «Сон літньої ночі» вона закінчує словами:

...Хто зо сну прокинувсь,
хай щастя забуде,
Йому вже до щастя нема
вороття!

Назва поезії викликає асоціації з оптимізмом раннього Шекспіра, а в її словах відчувається гіркота Шекспіра зрілого. Проте і в цьому вірші Леся Українка вірна собі: тут є сум, є гіркота, але немає відчаю. Поетеса все ж «бажає собі не сну, а життя», хоч знає про всі його злигодні.

Любов Лесі Українки до Шекспіра не зменшується й з появою її інтересу до Ібсена та «нової драми». Свою першу драму «Блакитна троянда» вона написала під явним впливом ібсенівських «Привидів». Та водночас цей твір насичений шекспірівськими іменами і навіть шекспірівськими мотивами. Після «Блакитної троянди» і «Прощання» Леся Українка більше не звертається до зображення тогочасної дійсності. «Для розв'язання найглибших філософських проблем, — пише М. Т. Рильський, — для синтетичних побудов Леся Українка брала мотиви з далекої історії, з міфології, з тієї ж причини, з якої це не раз робили Шекспір, Байрон, Шіллер, Пушкін».

На перший погляд, наче небагато має спільного драма-феєрія «Лісова пісня» з ранніми п'єсами Шекспіра. Справді, Мавка зовсім не схожа на Гермію чи Єлену, Лукаш відрізняється від Деметрія. Але така чарівність природи, як у «Лісовій пісні», навряд чи зустрічалася в світовій драматургії після комедії Шекспіра «Сон літньої ночі». І тут, і там вміле використання фольклорних мотивів породжує небачену буйність фарб. В обох п'єсах природа — не фон для героїв, вона живе, діє, детермінує вчинки людей.

Якщо драматурги Заходу вважали Ібсена «знаменням» нової драми, то, на думку Лесі Українки, його драми «...все-таки належать до старого типу: особиста драма переважає над громадською...» Сучасною вважає вона ту драму, де значне місце відведено народові, де передано драматизм боротьби різних соціальних груп.

Під таким кутом зору розглядає Леся Українка і драматургію Шекспіра. У статті «Найновіша громадська драма» вона пише про майстерне зображення народу в шекспірівських трагедіях і хроніках, але знаходить, що масам у Шекспіра приділено ще недостатньо уваги, і так історично обґрунтовує це явище: «...Демократична ідея шукала навпомацки дорогу й повинна була брати собі у проводирі інші поривання...» Цікаво, що, згадуючи шекспірівські драми із зображенням мас, Леся Українка в першу чергу називає трагедію «Коріолан».

В «Коріолані» поетесу приваблює ще й грандіозний, глибокий конфлікт. Тяжіння до такого роду конфліктів характерне й для її драматургічної практики. По-шекспірівському глибокі конфлікти покладені в основу «Касандри», «Камінного господаря», «Адвоката Мартіана». Подвійна зрада Коріолана — в центрі уваги Шекспіра. Злочин це чи не злочин? Таке ж питання ставить і авторка «Адвоката Мартіана». Чи зрадив Мартіан Ардента і чи мав він на це моральне право? Чи злочинець він по відношенню до своїх дітей? Проблеми розв'язуються не в морально-етичному, а в соціальному аспекті, і ця соціальність при глибині конфлікту робить драму ще трагічнішою.

В «Коріолані» шекспірівський трагізм межує з песимізмом. А драму Лесі Українки при всьому нагнітанні трагізму не можна назвати песимістичною. Розбиваються окремі людські уявлення, навіть людські долі, але залишаються цілими світлі мрії, великі ідеї. В п'єсі від початку до кінця бринить тема прометеївської боротьби за істину, за людське щастя. Ці ідеали непереможні.

Мотиви, характери, навіяні Шекспіром, можна знайти не в одному творі Лесі Українки. Та не це головне. Важливо, що могутнє, вічно живе джерело думок і почуттів Шекспіра було благотворним для її самобутнього, яскравого таланту.

М. СОКОЛЯНСЬКИЙ.
м. Одеса.